

Cavid CƏFƏROV

*Tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Məhəmməd Füzuli adına
Əlyazmalar İnstitutunun şöbə müdiri*

Həqiqi alim ömrü gərgin və məhsuldar əqli əməyin, yorulmaz elmi axtarısların, maraqlı, pedaqoji, ictimai, yaradıcı fəaliyyətin bütövləşmiş və zamana çevrilmiş nəticəsidir. Akademik Teymur Kərimli də həyatını, elmi ömrünü layiqət və əhəmiyyətə yaşayan şəxsiyyətlərdəndir. 70 yaşını haqladığı bir əsnada, ömrünün kamillik çağında Teymur müəllimin elmi irsinə nəzər yetirərək, onun Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı qarşısındakı xidmətlərinin böyüklüyünü, daha doğrusu, onun bu sahədəki fundamental mövqeyini bir daha iqrar edirik. Bu mövqeyi möhkəmləndirən başlıca amillərdən biri də T.Kərimlinin proqressiv, yenilikçi elmi təfəkkürə malik olmasıdır.

Elmi mühitdə bu cür məziyyətlər çox vacibdir. Çünki elm - böyük ölçüdə bu və ya digər tədqiqatın özündən əvvəlki təcrübəyə istinad mühiti, invariantın variantı olsa da, bununla bərabər, əsaslı inkara ehtiyac duyur; yalnız bu cür sinergetik yanaşma şəraitində elmin sərhədlərini aşmaq, genişləndirmək olur. XVII əsrin görkəmli riyaziyyatçısı, filosof Blaz Paskal elmə qədim qoyarkən, "əfsus ki, biz gec doğulmuşuq... dünyada hər şey bizə qədər deyilib, yazılıb", - desə də, bu ideyanın təsiri altında qalmamış, sonradan dünyanın taleyini dəyişəcək ixtiralar etmişdi. Əlbəttə, bu ilkin narahatlıq hər bir məsuliyyətli tədqiqatçının axtarıslarında əvvəlinci pillədir və Teymur Kərimli kimi miqyaslı şəxsiyyətlər elmi yeniliyə ancaq hərtərəfli bilik və yüksək erudisiya ilə nail olurlar, bu yolda onları, həm də özünəməxsus alim cəsarəti müşayiət edir.

Təsadüfi deyil ki, akademik T.Kərimli ədəbiyyatı milli ixtisasa çevrilmiş, hər nəfərinin əzbərində qatar-qatar şeirlər, deyimlər olan bir xalqın alimi kimi, klassik irsimizi tədqiq etməklə təkə söz elminin cəfasını çəkməmişdir, eyni zamanda, fərqli elmi-mədəni effekt yaratmışdır. Dəfələrcə tədqiq olunmuş Nizamini, Füzulini, Nəsimini yenidən tədqiq edib, orijinal noticələr verməyə, onların yaradıcılığında daha əvvəl oxuna, görünə, anlaşılı bilinməyənələri aşkara çıxarmaq elə başlanğıcdan böyük məsuliyyət və cəsarət tələb edir...

Akademik T.Kərimlinin elmi-nəzəri fəaliyyətinin filoloji təhlili, onun Nizamişünas, Füzulışünas, Nəsimişünas qismində layiqli dəyərləndirilməsi nəçə-neçə tədqiqatın, yazının mövzusu olmuşdur. Bu növbə işlə məşğul olan dəyərli alimlərlə, ziyalılara hörmətlə, diqqəti bir qədər fərqli istiqamətə - akademiklərin son illərdəki elmi-təşkilati, elmi-praktiki və elmi-eksperizə fəaliyyətinə yönəltmək istərdim.

T.Kərimli 40 ildən artıqdır ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası sistemində çalışır. Bu dövrün son 21 ilində ona elmi və elmi-ə

mi-təşkilati yükü olan rəhbər vəzifələr həvalə edilmişdir. O, 2002-2013-cü illərdə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini (2002-2003 və 2012-2013-cü illərdə direktor vəzifəsinin icraçısı) olmuş, 2014-cü ildə isə Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun direktoru seçilmişdir.

Teymur müəllimin rəhbərliyi altında Əlyazmalar İnstitutunun elmi-tədqiqat fəaliyyətində əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf nəzərə çarpır. Bu dövrdə İnstitutda Əbdürrəhman əs-Sufi, Ömər Xəyyam, Sədi Şirazi, Camal Xəlil Şirvani, Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Şərafəddin Rami Təbrizi, İbrahim Gülşoni Bərdəi, Yusif Dövlətoğlu, Müsliməddin Süri, Məhəmməd Füzuli, Dərviş Məhəmməd Nidai, Yusif Ustaclu, Sadiq Əfşar, Ruhi Bağdadi, Təsis Təbrizi kimi klassik elm və ədəbiyyat nümayəndələrinin, Nadir şah Əfşar, Piri rəis kimi tarixi şəxsiyyətlərin, eləcə də, XVIII-XX əsrlərdə yaşamış maarif-pərvər ziyalıların, yazıçı və şairlərin, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin həyat və yaradıcılığı əlyazmalar, əsl materiallar əsasında elmi araşdırmaya cəlb olunmuş, bu istiqamətdə 200-dən artıq tədqiqat işi aparılmış, bəddi ədəbiyyat nümunələri ilə yanaşı, fəlsə-

Rəşid bəy Əfəndiyev, Cəlil Məmmədquluzadə, Azər İmaməliyev (Buzovnalı), Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Nəriman Nərimanov, Məhəmməd Səid Ordubadi, Əli Nəzmi, Zülfüqar Hacıbəyov, Üzeyir Hacıbəyov, Əbülqasim Hüseynzadə, Qulam Məmmədinlin Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə edilən şəxsi arxivlərinin təsvirləri kitablaşdırılaraq, tədqiqatçı və oxucuların ixtiyarına verilmişdir.

Adiçəkələn əsərlərin bir qisminin elmi ekspertizasını, redaktəsini akademik Teymur Kərimli həyata keçirmişdir. Bu dövrdə alimin özünün də "Akademik Mirzə İbrahimov", "Çağdaşımız Nəsimi", "Nizami və tarix", "Heydar Əliyev və klassik irs" adlı monoqrafiaları və "Şuşanamə" adlı şeirlər kitabı işıq üzü görmüşdür.

Ümumiyyətlə, akademik T.Kərimlinin direktorluğu dövründə Əlyazmalar İnstitutunun alim və mütəxəssisləri tərəfindən 3130 əsər, o cümlədən 482 adda kitab, 2628 məqalə, 20 dissertasiya işi qələmə alınmışdır ki, bu da ötən dövrlərin onillikləri ilə müqayisədə xeyli çoxdur. Kitabların 25-nin xarici dillərdə olması, 400-dən çox elmi məqalənin 8 dildə, 36 ölkədə, o cümlədən Web of Science və Scopus kimi nüfuzlu bazalarda indeksləşdirilən jurnallarda dərc edilməsi Azərbay-

Akademik T.Kərimli əlyazmalarla iş sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi məsələsinə də xüsusi diqqət ayırır. O, müasir avtomatlaşdırma, elektronlaşdırma, optik tanıma, 3D surətçixarma, bulud texnologiyalarının ixtirasını və onların köməyi ilə milli-mənəvi varidatımız olan qədim əlyazma abidələrinin rəqəmsallaşdırılmasını və gələcək nəsillərə ötürülməsini tarixi fərsət kimi qiymətləndirir. İnstitut da, öz növbəsində, bu cür tarixi imkandan, biliklər cəmiyyətinin texnologiyalarından yararlanmaqla, son illərdə əlyazmaların elektronlaşdırılması, elektron əlyazmalar üzərində avtokoreksiya əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi, qədim əlyazma və əski çap kitablarının elektron kataloqunun yaradılması, ekspozisiya-sərgi işinin İKT ilə tamamlanması sahəsində bir sıra uğurlar əldə etmişdir.

Teymur müəllim uzaqgörən bir elm təşkilatçısı kimi, İnstitutun strukturunun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı AMEA rəhbərliyi qarşısında məsələ qaldıraraq, elmi tədqiqatların prioritet istiqamətlərinə uyğun yeni şöbələrin yaradılmasına nail olmuşdur.

Onun rəhbərliyi altında Əlyazmalar İnstitutunun beynəlxalq əlaqələrində də ciddi uğurlar əldə olunmuşdur. İnstitutda əməkdaşlıq etmək istəyən nüfuzlu elm və təhsil müəssisələrinin, əlyazma xəzinələrinin müraciətləri artmış, beynəlxalq səviyyədə əlyazma və təcrübə mübadiləsinə başlanılmış, bir sıra beynəlxalq qurumlara (İslam Əlyazmaları Cəmiyyəti, Beynəlxalq Əlyazmalar Cəmiyyəti) üzv olunmuşdur. Bunun sayəsində əlyazmaşünas alimlərin beynəlxalq elmi mobilliyi, xarici elmi konfranslarda təmsilçilik səviyyəsi yüksəlmişdir.

Əlyazmaşünas alimlərin nəşr və elmi-tədqiqat fəallığını artırması, akademik nailiyyətlərin beynəlxalq elmi müstəviyə çıxarılması işində T.Kərimlinin təşəbbüsü ilə yaradılan və baş redaktorluğu ilə işıq üzünə gələn "Əlyazmalar yanmır" jurnalının xüsusi əhəmiyyəti vardır. 2015-ci ildən Əlyazmalar İnstitutu tərəfindən nəşr edilən bu jurnal Azərbaycan və ingilis dillərindədir. Bir sıra beynəlxalq elmi bazalarda indeksləşdirilən "Əlyazmalar yanmır" jurnalında dərc olunan məqalələr tez bir zamanda dünya kitabxanalarına yayılır, xarici həmkarların, tədqiqatçıların diqqətini cəlb edir və beləliklə, xaricdən Azərbaycan əlyazmaşünaslığına maraq artır.

Amma əlbəttə ki, akademik Teymur Kərimlinin rəhbərliyi altında Əlyazmalar İnstitutunun son illərdəki ən böyük uğuru 2 unikal əlyazmanın YUNESKO "Dünya yaddaşı" reyestrinə daxil edilməsidir. Bunlar Məhəmməd Füzulinin anadilini "Divan"ı və Xurşidbanu Nəvəvinin "Gül dəftəri"dir.

Beləliklə, görünən odur ki, akademik Teymur Kərimlinin 70 illik ömrü xəritəsində ən böyük ərazini məhz elm və elmi təşkilatçılıq tutur. O, bu mənalı ömrünü təkə elmi biliklərin əhəmiyyətli hissəsinə qazanmağa, anlamağa, əsaslandırmağa və təbliğ etməyə sərf etməyib, eyni zamanda, bir ziyalı kimi, elmi mühitlə və ümumiyyətlə, cəmiyyətlə faydalı əlaqələr qurmağa yönəlmişdir.

Teymur müəllimi yaxından tanıyanlar onun böyük əliliyi ilə yanaşı, vətənpərvərliyindən, millətperverliyindən, humanistliyindən və alicənablığından ağızdolusu danışirlar. Çünki o, elmi məsələlərdə nə qədər sərt və tələbkər olsa da, hər şeydən əvvəl, hissiyyət adamıdır; mühi, bütövlükdə cəmiyyəti və ayrı-ayrılıqda insanları həssaslıqla duymağı bacarandır. Həyatda və işgüzar mühitdə kifayət qədər səbrli, açıq, əlçatan olan akademik T.Kərimli böyük-küçüklüyindən, elmi statusundan, sosial dərəcəsiindən asılı olmayaraq, istənilən adamla xoş ünsiyyət qurar, onu sonadək dinləyir, ağılabatan məsləhətlərinə qulaq asar.

Onun həyatının və elmi fəaliyyətinin hər yerində bu cür duyarlılığın izləri görünür. Bu izlərin silinməsi və daim çoxalması ümidi ilə...

Böyük alim, səriştəli elm təşkilatçısı

fə, tarix və tibbə dair əsərlər tərcümə və ya transliterasiya olunmuş, onların orijinal və latın qrafikasında elmi-tənqidi mətninin hazırlanması, akademik şərh, poleqrafik təsviri həyata keçirilmişdir. Bu dövrdə Qarabağ ədəbi mühitinin aparıcı simalarından olan Qasım bəy Zakir, Sədi Sani Qarabaği, Mir Möhsün Nəvvab, Xurşidbanu Natəvan, Növbəti, Həsənəli Qaradaği, Abdulla Asi, Mir Mehdi Xəzani, Xarraz Qulu, Məşədi Məhəmməd Bülbül, Nəcəf bəy Vəzirov, İbrahim Tahir Qarabaği, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Yusif Vəzir Cəmənzəminli, Firudun Köçərli, Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılığı nümunələrinin tədqiqi də alimlərimizin marağ dairəsində olmuşdur.

Dövrün çoxsaylı elmi əsərlərində Mehdi-xan Astrabadi, Süleyman Qacar İrəvani, Mirzə Baxış Nadim, Yusif Təbrizi, Həsən bəy Zərdabi, Möhsün Xeyali, Əbdülxəlq Yusif, Məhəmmədəmin Dərgazadə, Nəcəfqulu Şeyda, Ağadadə Müriri, Teymur Bayraməliyev, Hüseyn Nadim Naxçivani, Məhəmmədin Rəsulzadə, Abdulla Fəruq, Əli Kərim, Əli Tudənin də həyat və yaradıcılığı başlıca mövzuya çevrilmişdir.

Ötən onillikdə Teymur müəllimin rəhbərliyi altında İnstitutun elmi fəaliyyətinin effektivliyinin artırılması, kompleks tədqiqatların aparılması, əldə olunan təcrübələrin düzgün elmi-nəzəri ümumiləşdirilməsi adlarını çəkdiyimiz tədqiqatlar üzrə kitabların, eləcə də soraq-məlumat ədəbiyyatının, arxiv təsvirlərinin, kataloqların, bibliografyaların cəmiyyət və keyfiyyətində də ciddi artıma səbəb olmuşdur. Bu dövrdə qədim əlyazma və əski çap kitablarının kataloqları ilə yanaşı, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov, Məhəmməd Tağı Sidqi, Nəcəf bəy Vəzirov,

can əlyazmaşünaslığının nailiyyətlərinin təbliğinə və bu nailiyyətlərə istinad səviyyəsinin artmasına müsbət təsir göstərmişdir. Təsədüfi deyil ki, son 10 ildə İnstitutun alim və mütəxəssislərinin, o cümlədən, T.Kərimlinin əsərlərinə xarici nüfuzlu jurnallardan 500-dən artıq istinad qeydə alınmışdır.

Teymur müəllimin elmi-təşkilati və elmi-praktiki işinin müsbət tərəflərindən biri də dünya boyu səpələnmiş milli əlyazmalarımızı, əlyazma kitablarımızı vətənə repatriasiya etməklə bağlıdır. Dünyanın müxtəlif muzey, arxiv və kitabxanalarında T.Kərimlinin özü və İnstitutun başqa nüfuzlu jurnallardan tərəfindən aparılan mənbəşünaslıq, mətnşünaslıq, paleoqrafiya fəaliyyəti noticəsində Azərbaycana aid 1000-dən artıq əlyazma müxtəlif form-faktorlarda (kağız surət, faksimile, elektron surət və s.) vətənə gətirilərək, Əlyazmalar İnstitutunun fonduna daxil edilmişdir.

Son illərdə Əlyazmalar İnstitutunda qədim əlyazma və əski çap kitablarının saxlanılması işində də bir sıra nəzərəcarpacaq dəyişikliklər baş vermişdir. İlk növbədə, fondun makro və mikro mühitinin yaxşılaşdırılması, yenilənməsi işi həyata keçirilmişdir ki, bu da əlyazma materiallarını bioloji zədələrdən, xüsusilə göbələklərin təsirindən əvvəlki illərə nisbətən daha effektiv şəkildə qorumağa şərait yaratmışdır. Eyni zamanda, qədim əlyazmaların bərpası və bərpaşünaslığı sahəsində ciddi irəliləyişlər əldə olunmuşdur. 2014-2023-cü illərdə İnstitutda 620 qədim əlyazma kitabının cildi, üzlüyü, bədi-tortibat elementi, bu və digər əlyazmaların 45000 vərəqi bərpa prosesində keçirilmiş, onların tarixi, elmi, bədi əhəmiyyətini qorumaq naminə lazımı addımlar atılmış, bu sahədə dəyərli elmi əsərlər meydana gəlmişdir.